

NÁLEZ POTRAVINÁŘSKÉ PECE Z PŘELOMU 12. A 13. STOLETÍ Z KOPEČNÉ ULICE V BRNĚ

Miroslav Dejmal, Hynek Zbranek

Příspěvek se zabývá nálezem pyrotechnologického zařízení, odkrytého v rámci záchranného archeologického výzkumu na Kopečné ulici v Brně. Nalezená pec svou konstrukcí a datováním spadá do již hojně skupiny obdobných zařízení, která jsou tradičně interpretována jako potravinářské pece. Pojednávaná pec nebyla na lokalitě solitérem, ale stála v rámci sídliště, které se na přelomu 12. a 13. století v těchto místech rozkládalo.

klíčová slova: středověk – sídliště – pyrotechnologické zařízení – potravinářská pec

FINDING OF A FOOD FURNACE FROM THE TURN OF 12TH AND 13TH CENTURIES FROM KOPEČNÁ STREET IN BRNO

The contribution deals with a finding of a pyrotechnologic device revealed within a rescue archaeological research in Kopečná street in Brno. The found furnace belongs according to its construction and dating to a plentiful group of similar devices which are traditionally interpreted as food furnaces. However, the furnace was not the only one in the locality; it was situated within a settlement which spread out there at the turn of 12th and 13th centuries.

key words: Middle Ages – settlement – pyrotechnologic devices – food furnace

(Text vznikl s podporou grantového fondu děkana Filozofické fakulty Masarykovy univerzity.)

V roce 2012 provedla společnost Archaia Brno o.p.s. záchranný archeologický výzkum na parcelách 1175 a 1176 k. ú. Staré Brno v souvislosti se stavbou „Bytový dům Kopečná 33, Brno“. Plocha výzkumu byla po provedení dvou zjišťovacích sond rozčleněna na čtyři plochy, v rámci kterých byl realizován samotný výzkum. Vlastní ulice Kopečná na Starém Brně se nachází na západním svahu petrského návrší v nadmořské výšce 208–210 m. n. m (obr. 1). Podloží je tvořeno svahovinou, která se převážně skládá z přemísťných spraší, a třetihorními jíly tzv. tégly (Zbranek 2012).

Prostor dotčený záchranným archeologickým výzkumem byl v minulosti součástí středověkého předměstí před Brněnskou branou. V současné době je toto předměstí vymezeno ulicemi Pekařská (pouze na prostor po začátek areálu Fakultní nemocnici u sv. Anny), Kopečná, Anenská a Studánka. Kopečná ulice se svého označení dočkala až v 17. století. V té době byl její oficiální název Unterm Puhlík (Pod Puhlíkem). Počátkem 18. století se její název změnil, zřejmě v důsledku blízkosti Pekařské ulice, na Kleine Bäcker-gasse (Malá Pekařská). Postupem času se k oficiálnímu označení přidalo několik variant: Seilerberg nebo Seilersteig (Provaznický kopec, Provaznická ulice). Svůj nynější název, avšak samozřejmě v němčině, dostala Kopečná ulice v roce 1867 – Bergasse, též Calvariengasse (Kopečná, Pod Kalvárií). Po válce roku 1918 zůstalo již jen první označení a to v češtině. To bylo podobně jako Pekařská ulice na čas během druhé světové války opět vystřídáno svým německým výrazem a až v roce 1945 se ujal natrvalo české označení Kopečná ulice (Flodrová 1997, 119).

Z bezprostředního okolí výzkumu je krom vrcholně středověkého a novověkého známo i mladohradištní osídlení. Při provádění záchranného výzkumu na stavbě Brno-Kopečná 37 se v roce 2006 podařilo zachytit sídlištní vrstvu (s.j. 103) datovanou na konec 12. století nebo na přelom 12. a 13. století. Shodně byla datována také nalezená polozahloubená čtvercová chata (s.s.j. 004) o rozměrech 3,5 × 3,2 m a hloubce 0,6 m, patrně i se vchodem při jihozápadní straně (Polánka 2007, 12). V roce 2008 se v prostoru ulice Kopečné 41 podařilo zachytit na řezu patrně objekt, v jehož zásypu (s.j. 109) se nacházel keramický materiál datovaný na přelom 12. a 13. století (Holub – Zúbek 2008, 6).

POPIS NÁLEZOVÉ SITUACE

Pyrotechnologické zařízení s.s.j. 009 (svazek stratigrafických jednotek) bylo objeveno v jižní části sondy S6 ve východní části zkoumané plochy. Jednalo se o do svahu zahloubený výkop, který byl částečně poškozen mladším výkopem s.j. 534, mladší pecí s.j. 911 a recentními aktivitami na parcele. Z celého objektu se zachoval výkop o rozměrech 1,5 × 1,3 m, orientovaný přibližně severozápad-jihovýchod. Objekt byl zapuštěn do svahu, který klesal přibližně od severovýchodu k jihozápadu. Samotné propálené dno (s.j. 910) mělo rozměry 1,3 × 1 m a bylo jednou reparováno. Původní výmaz tvořilo pouze srovnané jílové podloží. Na původním výmazu ležela velice tenká, sotva znatelná vrstvička popela, na které spočíval

druhý výmaz (s.j. 912). Na něho pak nasedala vrstva popelu a uhlíkaté drtě, překrytá vrstvou mazanice destrukce. Na severovýchodní straně objektu se dochoval malý úsek náběhu původní kopule. Na jihozápadní straně pak výmaz končil a ponechal 0,3 m široký nevypálený pruh (Zbránek 2012).

Po zániku objektu s.s.j. 009 byla patrně ve stěně tehdy již destrukované pece do svahu vyhloubená další píčka s.j. 911. Silně poškozený objekt se dochoval pouze v neúplných rozměrech 0,6 × 0,4 m. S vypálenou plochou o rozměrech 0,4 × 0,4 m. Dno pece tvořilo pouze srovnané jílové podloží (Zbránek 2012).

DATOVÁNÍ

V západní části zkoumané lokality se dále podařilo zachytit zbytky osídlení datované na přelom 12. a 13. století, případně do první třetiny 13. století. Jednalo se o vyrovnávku svahu (sled vrstev s.s.j. 010), na které následně vznikla nadzemní stavba (s.s.j. 002) obdélného tvaru o rozměrech min. 3,5 × 3 m s několika podlahovými úrovněmi (s.j. 144 a 146), která zanikla požárem (s.j. 162). S konstrukcí zastřešení patrně souvisela blízká sloupová jáma (s.s.j. 027). Odkryt byl i pozůstatek suterénu s mělkými sloupovými jámami ve dně (s.s.j. 003 a 023), který patrně vznikl bezprostředně po zániku nadzemního domu (s.s.j. 002), a také několik drobných kůlových jamek (Zbránek 2012). Do stejného období, dle datace fragmentů keramických artefaktů nalezených v zásypu pecí, náleží i popisovaná pyrotechnologická zařízení, která pravděpodobně byla součástí tohoto areálu.

Při porovnání výsledků nedávných archeologických výzkumů, lze konstatovat, že vlastní prostor výzkumu při severní části ulice Kopečná byl patrně součástí rozlehlejšího sídlištního areálu, jehož vznik lze datovat na přelom 12. a 13. století.

INTERPRETACE A DISKUSE

Pozůstatky pyrotechnologického zařízení s.s.j. 009 můžeme asi s jistotou interpretovat jako pec. Pec byla asi původně částečně či úplně vymodelována do svahu. Zda existovala i nějaká nadzemní či mazanice domodelovaná část již nemůžeme dnes dovodit. Pec se pravděpodobně skládala z vlastního topeniště a předpecní jámy, která se nám pouze v náznaku dochovala na jihozápadní straně objektu. Z této strany byl do topeniště pravděpodobně veden i příkladací otvor, přestože se nezachoval. Dno bylo v první fázi tvořeno pouze upraveným podložím a směrem do svahu se mírně zahlubovalo. Takovou úpravu můžeme pozorovat v případě dlabaných pecí častěji. Je otázkou nakolik šlo o úmysl vedený funkčním využitím pece a nakolik tento jev měl spojitost se samotným postupem dlabání. Dno bylo, pravděpodobně pro rozpráskání žárem, jednou reparováno. Reparační vrstva byla provedena pouze rozplavenou hlinou, která se posléze vypálila. Žádnou příměs kamenů, strusky, stěpů a podobně v podobě tepelného akumulátoru jsme nezaznamenali. Zajímavým faktem je absence stop po konstrukci příkladacího otvoru. Je možné, že u naší referované pece byly pozůstatky příkladacího otvoru odstraněny recentními zásahy, přesto musíme brát v potaz možnost, i s přihlédnutím k ostatním podobným nálezům, že příkladací otvor nemusel mít podobu zúženého kanálu, ale předpecní jáma mohla být do topeniště otevřena volně. Pokud by tomu tak bylo, mohl by tento fakt mít vliv i na interpretaci celé této skupiny pyrotechnologických zařízení. Přestože se pec zachovala pouze částečně, můžeme konstatovat, že se konstrukčně podobá obdobným zařízením nalezeným v rámci brněnské aglomerace (srov. např. *Dejmal–Peška 2010*, 113–122; *Holub et al. 2010*, 426–427; *Procházka 2001*, 207–217; *Procházka 2011*, 238–239). Stejně jako u jiných podobných zařízení jsme v destrukčním zásypu pece, mezi výmazem dna ani nikde v okolí nezaznamenali jakékoli stopy výrobního odpadu či surovin, které by

napomohly k interpretaci pece. Na základě konstrukce, absence výrobního odpadu a surovin a reparace dna interpretujeme celý objekt, analogicky s námi již dříve interpretovanými objekty, jako potravinářskou pec (k potravinářským pecím např. *Dejmal 2007*; *Michna 1970*, 69–81; *Ruttikay 1990*, 337–348; *Skružný 1963*, 234–265; *Skružný 1980*, 221–242). Přesto jsme si vědomi problematičnosti této interpretace, která se zakládá pouze na výše zmíněných důvodech. Samotný předpokládaný proces využívání zařízení jsme již popsali u podobného brněnského případu (*Dejmal–Peška 2010*, 115) a v podstatě shodně ho předpokládáme i pro tuto pec.

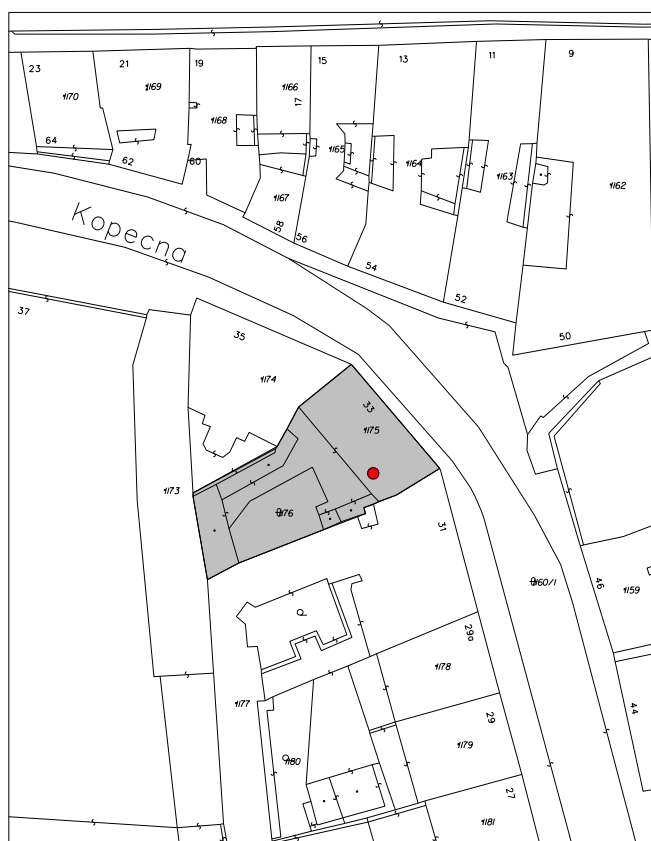
V případě druhého pyrotechnologického zařízení s.j. 911 se snad mohlo jednat také o pec, jelikož však toto zařízení skoro beze-zbytku zaniklo, není možné ho interpretovat blíže.

ZÁVĚR

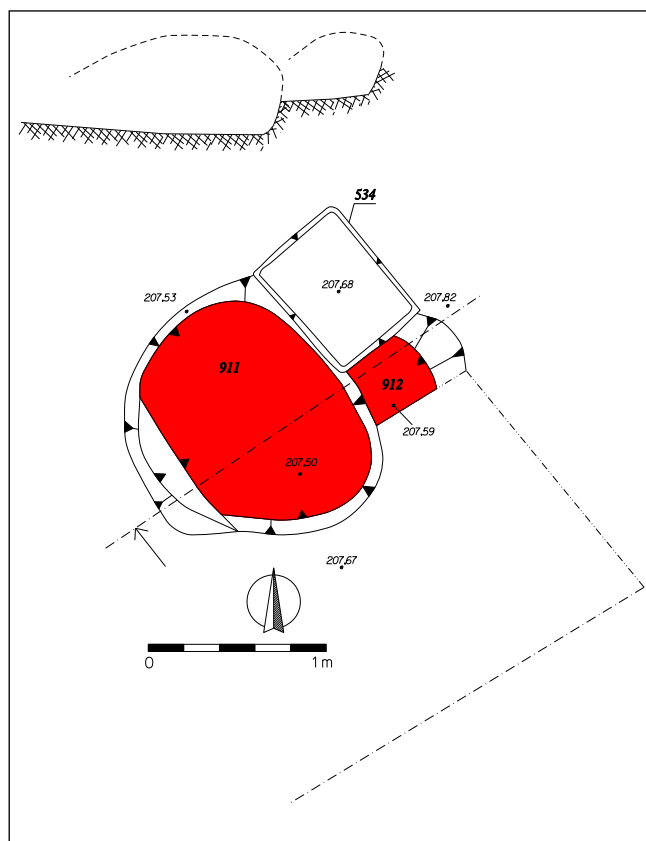
Představená pec patří do již hojně skupiny pyrotechnologických zařízení, které se daří v rámci brněnské aglomerace dokumentovat. Všechny tyto pece mají velice podobnou konstrukci a jejich datování se pohybuje od 11. do začátků 13. století. Tyto pece interpretujeme jako potravinářské, i když jsme si vědomi, že dalšími i zpracováním starších výzkumů může být tato interpretace potvrzena či vyloučena. Přesto považujeme za přínosné tuto jednotlivá zařízení publikovat, aby byl přístupný dostatečný soubor pro řešení analogií. Zvláště v situaci, kdy jednotlivé záchranné výzkumy jsou pouze základně zpracovány a jejich konečná publikace bude otázkou dalšího zpracování.

LITERATURA

- Dejmal, M. 2007*: Chlebová pec na opevněných šlechtických sídlech v ČR na příkladu hradu Rokštejn. rkp. nepubl. bakalářské dipl. práce na ÚAM FF MU v Brně. Brno.
- Dejmal, M. – Peška, M. 2010*: Nález dvou potravinářských pecí z 12. století z ulice Bašty v Brně. *Archeologia technica* roč. 21. s. 113–122.
- Flodrová, M. 1997*: Brněnské ulice a vývoj jejich názvů od 13. století po dnešek. Brno.
- Holub, P. – Kolařík, V. – Merta, D. – Peška, M. – Sedláčková, L. – Zapletalová, D. – Zůbek, T. 2010*: Brno (okr. Brno-město). Přehled výzkumů 51. Brno. 395–432.
- Holub, P. – Zůbek, A. 2008*: Brno, Kopečná 41, Bytový dům Anenské terasy – objekt 2. Rkp. náleзовé zprávy 38/2008. Uloženo: Archiv náleзовých zpráv Archaia Brno o.p.s.
- Michna, P. 1970*: Vzájemný vztah pecí chlebových a vyhřívacích na staroslovanských a raně středověkých sídlištních. In: Referáty z I. Pracovní porady mladých archeologů oblastních a městských muzeí se zvláštním zřetelem k problematice historické archeologie na Moravě konané v Mikulově 11.–12. března 1970. příloha *Vlastivědného věstníku moravského*. Roč. XXII. č. 3. str. 69–81.
- Polánka, P. 2007*: Brno – Kopečná 37 (bytový dům). Rkp. náleзовé zprávy 35/2007. Uloženo: Archiv náleзовých zpráv Archaia Brno o.p.s.
- Procházka, R. 2001*: Chlebové pece předlokačního a lokačního Brna. *Archeologia historica* In: roč. 26. str. 207–217.
- Procházka, R. 2011*: Archeologické doklady výroby z 12.–13./14. století v jihovýchodní části Brna ve vztahu k vývoji zástavby. In: *Forum urbes medii aevi VI*. 212–251.
- Ruttikay, M. 1990*: Pece na rannostředověkých sídlištních juhozápadního Slovenska. In: *Archeologia historica* 15. 337–348.
- Skružný, L. 1963*: Příspěvek k třídění a chronologii slovanských otopných zařízení na území ČSSR In: *Památky archeologické* 54. 234–265.
- Skružný, L. 1980*: Několik poznámek k otázce vývoje a funkce pece ve slovanských, středověkých a novověkých objektech i mimo ně. *Archeologia historica* 5. 221–242.
- Zbránek, H. 2012*: Bytový dům Kopečná 33, Brno. Rkp. náleзовé zprávy 42/2012. Uloženo: Archiv náleзовých zpráv Archaia Brno o.p.s.



Obr. 1: Místo nálezu pece. Šedě plocha výzkumu. Červeně místo nálezu pece



Obr. 2: Půdorysný plán odkrytých pyrotechnologických zařízení. Červeně propálené dno peci



Obr. 3: Odkrytá pyrotechnologická zařízení, pohled od jihovýchodu. Vlevo s.s.j. 009, vpravo s.j. 911. (Foto archiv ARCHAIA Brno I.č. 3856-2012)



Obr. 4: Odkrytá pyrotechnologická zařízení, pohled od jhozápadu. Dole s.s.j. 009, vzadu s.j. 911. (Foto archiv ARCHAIA Brno I.č. 3854-2012)